

TIBBIYOT XODIMLARI FAOLIYATIDA UCHRAYDIGAN KASBIY EMOTSIONAL HOLATLAR

D.Dadaxadjayeva¹

Mas'ul muallif: Dadaxadjayeva D.M., Toshkent shaxar targ'ibot markazi xodimi, Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrası tadqiqotchisi.

e-mail:
Dadaxadjayeva_d.m.@gmail.com

Accepted: 20 Avgust 2026
Published: 20 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY-4.0) license.

Iqtibos uchun: Dadaxadjayeva, D. TIBBIYOT XODIMLARI FAOLIYATIDA UCHRAYDIGAN KASBIY EMOTSIONAL HOLATLAR / D. Dadaxadjayeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 8, № 1. — B. 197–199.

1. Toshkent shaxar targ'ibot markazi xodimi, Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrası tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatining emotsional holatlari sotsial-psixologik kompetentligi bilan ularning emotsional intellekti o'rtasidagi bog'liqlik ko'rsatkichlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: emotsional zo'riqish, sotsial-psixologik kompetentlik, emotsional intellekt, empatiya, emotsional bilimdonlik, verbal kompetentlik, ekspert baholash.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТОЯНИЯ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ

Аннотация. В данной статье раскрываются показатели связи социально-психологической компетентности медицинского персонала с его эмоциональным интеллектом.

Ключевые слова: социально-психологическая компетентность, эмоциональный интеллект, эмпатия, вербальная компетентность, эмоциональная эрудиция, экспертная оценка.

PROFESSIONAL EMOTIONAL STATES ENCOUNTERED IN THE ACTIVITIES OF MEDICAL WORKERS

Abstract. In this article, the indicators of the connection between social-psychological competence of medical personnel and their emotional intelligence are revealed.

Keywords: social-psychological competency, emotional intelligence, empathy, verbal competency of emotional erudition, expert evaluation.

Tibbiyot xodimlarining psixologik kompetentligini oshirish, ularning shaxsiy fazilatlarini ro'yobga chiqarish, psixokorreksion usullar orqali faoliyat samaradorligiga bevosita ta'sir etuvchi sotsial-psixologik kompetentlik omillarini shakllantirish dolzarb muammo sifatida qaraladi. Tibbiyot xodimlarining kasbiy rivojlantirish masalalari Sharqning buyuk mutafakkirlarini asrlar davomida qiziqtirib kelgan. Abu Rayhon Beruniy (973-1048), Abu Ali ibn Sino (980-1037), Abu Nasr Forobiy (872-950), Alisher Navoiy (1441-1501) o'z asarlarida, insonlarni tushunish, muloqotmandlik, suhbatdoshning xulq-atvori, xatti-harakatlari, kechinmalariga nisbatan adekvat sezuvchanlik, axloqiy ustanovkalar kabi sifatlarining namoyon etilishini "yuqori darajadagi axloqiy sifatlar" deb ta'riflaganlar. Mashhur mutafakkir Abu Bakr ar-Roziy (865-925) o'z davrida bemorlarni davolashda ularga ruhiy ta'sir qilish muhim omillardan biri ekanligini ta'kidlagan. Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sinoning (980-1037) "Tib qonunlari" asarida davolashning turli xil vositalari bilan birgalikda, bemor ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishning usullari va ahamiyati keng yoritib berilgan. Ibn Sino kasalliklarni davolashda sotsial-psixologik omillarga katta e'tibor qaratib, bemorning avvalo ruhiyatini so'z yordamida davolashni va bu jarayonda tibbiyot xodimlarining muloqotmandligi, emotsional intellekti hamda psixologik kompetentligini rivojlantirish muhim ekanligini ta'kidlab o'tadi. Shuningdek, Ismoil Jurjoniy, Masixiy Al Karvakiy, Chag'miniy kabi tabiblar ham kasallikni davolashda tibbiyot xodimlarining sotsial-psixologik kompetentlik omillari roli va ahamiyati haqidagi qimmatli fikr-mulohazalarini yozib qoldirganlar. Zamonaviy psixologiyada tibbiyot xodimlarining sotsial-psixologik kompetentligini tashkil etuvchi psixologik mexanizmlar, kasalliklarga ta'sir qiluvchi psixologik omillar, tibbiyot xodimlarining shaxsiy sifatlarini ularning kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri masalalari Z.R.Ibodullayev, D.I.Ilhamova, M.X.Karamyan, Z.Abidova, Y.K.Narmetovalar tadqiqotlarida o'rganilgan.

Tadqiqotlar natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga doir ilmiy izlanishlar olib borilishiga qaramay, aynan, tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentlik omillarining kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri borasidagi tadqiqotlar bugungi kunda yetarli darajada emasligini e'tirof etish mumkin. Biz tibbiyot xodimlari kasbiy kamolotida sotsial-psixologik kompetentlikning omillari hisoblanmish sotsial intellekt va emotsional intellekt orasidagi uyg'unlikni o'rganish uchun N. Xollning "Emotsional intellektni o'rganish" testini tatbiq etdik. Bugungi kunda emotsional intellektni xarakterlovchi beshta asosiy elementini keltirib o'tamiz:

- o'z emotsiyasini bilish;

- o'z emotsiyasini boshqarish;
- shaxsiy motivatsiyasini shakllantirish;
- boshqa insonlarning emotsiyasini aniqlash;
- o'zaro munosabatlar bilan boshqarish.

Agar emotsional intellektning tabiatiga e'tibor qaratilsa, unda sotsial-psixologik kompetentlikni to'ldiradigan tomoni borligining guvohi bo'linadi. Tibbiyot xodimlarining emotsional intellektini tatbiq etilgan testning beshta shkalasiga tayanib amalga oshirildi

Shu narsani aytib o'tish lozimki, aynan emotsional savodxonlik IQning muhim jihati sifatida shaxs xususiyatlari va individualligiga singib boradi. O'ylaymizki, tibbiyot xodimlarining emotsional savodxonligining bu darajasi kasbiy faoliyat jarayonida vujudga keladigan ruhiy buzilishlar, emotsional zo'riqishlar, tibbiyot xodimlarining o'zaro munosabatlarini hissiy tushunishiga nazariy jihatdan yetarlicha tayyorligini anglatadi. IQning ikkinchi ko'rsatkichi "o'z emotsiyasini boshqarish". Bu shkala bo'yicha tibbiyot xodimlari o'rtacha qiymatni namoyon etgan bo'lib, unda tibbiyot xodimlarining emotsiya to'g'risidagi nazariy ma'lumotlarini amaliyotda joriy etishda bir oz ortda qolayotganliklar, qiyin vaziyatlarga duch kelganda emotsional zo'riqishlarga berilishi, atrofdagilarni tushunishda asabiylashishlari mumkinligidan dalolat beradi.. Balki bu holat kasbining mashaqqali mehnati oqibatidir. Emotsional zo'riqishning yana bir funksiyasi bu shaxsning ruhiy ko'tarinkiligi quvvatlab turish, unda o'ziga ishonch tuyg'usi va rag'batni ta'minlashdan iboratdir. Tibbiyot xodimlarining mazkur yo'nalishdagi emotsional jihatlarini "o'z-o'zini rag'batlantirish" shkalasi qiymatlari bilan izohlashga to'g'ri keladi. "O'z-o'zini rag'batlantirish" shkalasidagi qiymatlar o'rtacha daraja bilan cheklangan.

Tibbiyot xodimlari emotsional intellektining ushbu jabhasida ham umumiy respondentlar bo'yicha shaxs emotsiyasining muhim funksiyalari va imkoniyatidan foydalanish yo'l va usullarini ko'rsatish lozim bo'lar ekan. Tahlil etilayotgan natijalar umumiy bo'lganligi bois, tibbiyot xodimlarining vazifalari bo'yicha sotsial intellekt bilan bog'liq holati tahlil etilayotganda yangi ma'lumotlar bilan taqdim etish imkoniyati tug'iladi. Agar "o'z-o'zini rag'batlantirish" shkalasi natijalariga ko'ra, tibbiyot xodimlarining emotsional imkoniyatini o'z-o'zini rag'batlantirish, tushkunliklar, ruhiy zuriqishlar va kezi kelganda yutuqlarga erishganda ham undan yetarlicha qoniqish olishning psixologik usullarini bilishi kerak. Ammo, navbatdagi "empatiya" qiymatlari ancha ijobiydir

Tibbiyot xodimlari faoliyatida uchraydigan kasbiy emotsional holatlar kasbning yuqori darajadagi mas'uliyati, doimiy muloqot, vaqt tanqisligi, bemorlarning og'ir holatlari va kutilmagan vaziyatlar bilan chambarchas bog'liq. Tibbiy faoliyatda xodim nafaqat professional bilim va amaliy ko'nikmalarga, balki o'z emotsiyalarini boshqarish, stressli vaziyatlarda barqaror qolish va bemor bilan konstruktiv munosabat o'rnatish qobiliyatiga ham ega bo'lishi zarur. Shu sababli kasbiy emotsional holatlarni faqat salbiy kechinmalar doirasida baholash to'g'ri emas. Ular tarkibida ijobiy emotsional holatlar, vaqtinchalik zo'riqishlar va uzoq davom etganda kasbiy faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan holatlar mavjud.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, tibbiyot xodimlarining emotsional holati, avvalo, ish sharoiti va kasbiy vazifalarning murakkabligi bilan belgilanadi. Bemorning hayoti va sog'lig'i uchun javobgarlik xodimda doimiy ichki nazoratni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, shoshilinch tibbiy yordam, reanimatsiya, jarrohlik, onkologiya va boshqa murakkab yo'nalishlarda faoliyat olib boruvchi mutaxassislar kuchli emotsional bosimga ko'proq duch kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda xavotir, qo'rquv, ruhiy zo'riqish, achinish, qayg'u yoki emotsional charchoqning paydo bo'lishi tabiiy psixologik reaksiya sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, tibbiyot xodimining emotsional holatini uning individual-psixologik xususiyatlaridan ajratib o'rganib bo'lmaydi. Bir xil kasbiy vaziyat turli xodimlarda turlicha emotsional javobni yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, yuqori darajadagi o'zini boshqarish, stressga chidamlilik, empatiya va kasbiy o'ziga ishonchga ega mutaxassis murakkab vaziyatni nisbatan barqaror qabul qilishi mumkin. Aksincha, emotsional zo'riqishga moyil yoki kasbiy tajribasi yetarli bo'lmagan xodimda ayni vaziyat kuchli xavotir va ichki taranglikni keltirib chiqarishi ehtimoli yuqori.

Kasbiy tajriba ham emotsional holatlarning shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Yosh mutaxassislar dastlabki faoliyat davrida bemorlar bilan muloqot qilish, mustaqil qaror qabul qilish va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish jarayonida ko'proq psixologik zo'riqish his qilishlari mumkin. Tajriba ortishi bilan kasbiy vaziyatlarni oldindan baholash, xavfni aniqlash va emotsional reaksiyalarni nazorat qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Biroq uzoq muddat davomida yuqori yuklama ostida ishlash tajribali xodimlarda ham emotsional charchoq va kasbiy befarqlikning shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Tibbiyot xodimlari faoliyatida empatiya alohida ahamiyatga ega. Bemorning hissiy holatini tushunish va unga insoniy munosabatda bo'lish davolash jarayonining psixologik jihatdan qulay kechishiga yordam beradi. Biroq haddan tashqari emotsional qo'shilib ketish ham mutaxassisning psixologik resurslarini kamaytirishi mumkin. Shuning uchun tibbiyot xodimi empatiya va professional emotsional masofa o'rtasidagi muvozanatni saqlashi lozim. Mazkur muvozanat buzilganda xodim bemorning muammolarini shaxsiy kechinma sifatida qabul qila boshlashi va natijada emotsional zo'riqish kuchayishi mumkin.

Kasbiy emotsional holatlarning yana bir muhim jihati — ularning bemor bilan muloqot sifatiga ta'siridir. Xotirjam, o'z emotsiyalarini nazorat qila oladigan xodim bemorning savollariga sabr bilan javob beradi, uning xavotirini kamaytiradi va tibbiy tavsiyalarni tushunarli tarzda yetkazadi. Aksincha, kuchli charchoq, jahldorlik yoki emotsional beqarorlik muloqotning keskinlashishiga, bemor bilan nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishiga va professional munosabatlarning zaiflashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Muhokama qilayotgan muammoning muhim jihatlaridan biri kasbiy kuyish xavfidir. Kasbiy kuyish birdaniga paydo bo'ladigan holat emas, balki uzoq davom etuvchi emotsional zo'riqishlarning to'planishi natijasida shakllanadigan

murakkab jarayon sifatida qaraladi. Uning dastlabki belgilariga doimiy charchoq, ishga qiziqishning pasayishi, emotsional sovuqlik, bemorlarga nisbatan befarqlik, o'z kasbiy imkoniyatlariga shubha qilish va ish faoliyatidan qoniqmaslik kabi holatlar kirishi mumkin. Shuning uchun kasbiy emotsional holatlarni muntazam kuzatish va ularning salbiy dinamikasini erta aniqlash muhimdir.

Bunda tibbiyot muassasasidagi ijtimoiy-psixologik muhit ham katta rol o'ynaydi. Hamkasblarning o'zaro qo'llab-quvvatlashi, rahbariyatning xodimga munosabati, ish yuklamasining oqilona taqsimlanishi va jamoada sog'lom muloqotning mavjudligi emotsional barqarorlikni mustahkamlashi mumkin. Aksincha, doimiy konfliktlar, ortiqcha ish yuklamasi, mehnatni yetarlicha qadrlamaslik va psixologik qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi kasbiy zo'riqishni kuchaytiradi.

Shuningdek, tibbiyot xodimlarining emotsional holatlarini baholashda faqat salbiy ko'rsatkichlarga e'tibor qaratish yetarli emas. Kasbiy qoniqish, ishga qiziqish, kasbiy o'ziga ishonch, empatik munosabat, ijobiy motivatsiya va psixologik barqarorlik ham muhim ko'rsatkichlar sifatida qaralishi kerak. Chunki ijobiy emotsional resurslar xodimga murakkab kasbiy vaziyatlarni samarali yengib o'tish imkonini beradi.

Umuman olganda, tibbiyot xodimlarining kasbiy emotsional holatlari biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Ushbu holatlarni boshqarishda faqat individual psixologik treninglar bilan cheklanib qolmasdan, tibbiyot muassasasida sog'lom mehnat muhitini yaratish, xodimlarning dam olish imkoniyatlarini ta'minlash, psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish va jamoaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Bunday yondashuv tibbiyot xodimlarining emotsional barqarorligini oshirish bilan birga, ularning kasbiy samaradorligi va bemorlar bilan muloqot sifatini ham yaxshilashga xizmat qiladi.

Empatiya tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatini ta'minlashning muhim shartidir. Tibbiyot xodimlarining hamkasblarini va atrofdagilarni tushunishida empatiya muhimdir. Amaliyotda empatiyaning yetishmasligi nizolarga va o'zaro tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Bunday holatdan tibbiyot xodimlari anchagina yiroq deya olamiz. Nazariy tahlillarda empatiya sotsial intellektning asosiy komponentlardan biri ekanligi to'g'risidagi so'z bog'andi. "O'zga insonlarning kechinmalarini sezish" shkalasi natijalari ham aynan empatiyaniki singari yuqori qiymatni aks ettirdi. Yuqoridagi tahlillardan ko'rinib turibdiki tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentligini ta'minlovchi omillarni har biri o'ziga xos dinamikasi va natijasiga ega va bu sotsial-psixologik kompetentlikni mustahkamlashga xizmat qilishi bilan birga o'z navbatida, ijtimoiy psixologiya fanidagi sotsial-psixologik kompetentlik samaradorligini belgilashda muhim ahamiyat kasb etishi tabiiy. Tibbiyot xodimlarining sotsial-psixologik kompetentligini rivojlanishida emotsional intellektning o'rni beqiyosdir. Bunga sabab, tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatiga yo'naltirilgan talablarning o'sib borganligi hamda ijtimoiy tajribalarning shakllanganligiga bog'liq bo'lishi mumkindir. Tibbiyot xodimlarining sotsialpsixologik kompetentlik omillari ko'rsatkichlarining oshishi bevosita ularning kasbiy faoliyatida tajribaning oshishi bilan bir qatorda ijtimoiy ko'nikma va malakalarni shakllanishi bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin ekan. Nazariy va empirik jihatdan tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentlik samaradorligiga baho berish uchun tadqiqot maqsadiga mos ravishda qabul qilingan uslubiy majmualarning sog'liqni saqlash tizimida tatbiq etilishi bugungi ijtimoiy psixologiyaning ayrim amaliy-tatbiqiy yo'nalishlari va istiqbollari haqida yanada chuqurroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Tibbiyot xodimlari faoliyatida uchraydigan kasbiy emotsional holatlar ularning samaradorligi, psixologik farovonligi va bemorlar bilan muloqot sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tibbiyot sohasi yuqori mas'uliyat, doimiy stress, vaqt tanqisligi, og'ir klinik vaziyatlar va inson hayoti bilan bog'liq qarorlarni qabul qilishni talab qilishi sababli xodimlarda emotsional zo'riqish, xavotir, ruhiy charchoq, frustratsiya va kasbiy kuyish holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasbiy emotsional holatlarni o'z vaqtida aniqlash va ularning oldini olish tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatini barqarorlashtirishning muhim shartlaridan biridir. Bunda emotsional intellektni rivojlantirish, stressni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish, psixologik qo'llab-quvvatlash, jamoada sog'lom psixologik muhit yaratish hamda mehnat va dam olish muvozanatini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, tibbiyot xodimlarining kasbiy emotsional holatlarini boshqarish nafaqat ularning shaxsiy psixologik barqarorligini, balki tibbiy xizmat sifati, bemorlar xavfsizligi va kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Abidova Z.A. Tibbiyot xodimlarida tolerantlikni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari. Psixol. fan bo'yicha falsafa dokt. avtoref. – Toshkent: O'zMU, 2017. – 20 b.;
- [2] Ibodullayev Z.R. Tibbiyot psixologiyasi. 3-nashr. Darslik. – Toshkent, 2019. – 486 b.;
- [3] Ilhamova D.I. Polovozrastniye osobennosti otnosheniya lichnosti k bolezni pri serdechnosudistix zabolevaniyax rabotnikov (na primere bolnix ishemicheskoy boleznyu serdsa i arterialnoy gipertoniye) // avtoref. diss. ... kand.psichol.n. – Toshkent, 2003. – 22 s.;
- [4] Narmetova Y. K. Sog'liqni saqlash tizimida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari: Psichol. fan bo'yicha falsafa dokt. dis. – Toshkent: TDPU, 2019. – 160 b.